

Η «επιγενόμενη» αναποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων

Το ένδικο βοήθημα της δίκαιης ικανοποίησης για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων (Ν. 4239/2014), που είχε κριθεί ως αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα σύμφωνα με την προηγούμενη απόφαση του ΕΔΔΑ *Ξυνός κατά Ελλάδα*, είναι αναποτελεσματικό, υπό το φως της ισχύουσας νομολογιακής πρακτικής

εύλογη διάρκεια δίκης – άρθρο 6 ΕΣΔΑ – δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής – άρθρο 13 ΕΣΔΑ – δίκαιη ικανοποίηση για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης – Ν. 4239/2014 – Ν. 4055/2012

ΕΔΔΑ, Προσφυγή Νο 34012/20, Υπόθεση Βερβελέ κατά Ελλάδα, απόφαση της 26ης Αυγούστου 2025 του Τρίτου Τμήματος

Η προσφεύγουσα, Νικολέττα Βερβελέ, πρώην εργαζόμενη ως καθαρίστρια στο Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών «Ιπποκράτειο», άσκησε, το 2001, αγωγή κατά του παραπάνω νοσοκομείου αξιώνοντας ποσό που αντιστοιχούσε σε προσαυξήσεις, μισθούς και επιδόματα. Η δικάσιμος για τη συζήτηση της αγωγής της ενώπιον του Πρωτοδικείου Αθηνών προσδιορίστηκε αρχικώς για τον Μάιο του 2012, όμως τελικά έλαβε χώρα τον Φεβρουάριο του 2015 κατόπιν αναβλητικής απόφασης. Η οριστική απόφαση του Πρωτοδικείου, με την οποία έγινε εν μέρει δεκτή η αγωγή της, εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2015. Η έφεσή της εκδικάστηκε τον Δεκέμβριο του 2017, και η απόφαση επί αυτής εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 2018. Η προσφεύγουσα άσκησε αναίρεση, η οποία απορρίφθηκε. Η σχετική απόφαση δημοσιεύθηκε τον Φεβρουάριο του 2020, ενώ καθαρογραμμένο αντίγραφό της ήταν διαθέσιμο από τις 9 Απριλίου 2020.

Με την προσφυγή της ενώπιον του ΕΔΔΑ, η προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι η αστική διαδικασία στην υπόθεσή της είχε διαρκέσει υπερβολικά (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ) και ότι το ως άνω ένδικο βοήθημα για τη διάρκεια της διαδικασίας ενώπιον των πολιτικών δικαστηρίων δεν ήταν αποτελεσματικό (άρθρο 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ).

Άσκησε την προσφυγή της ενώπιον του ΕΔΔΑ χωρίς να έχει ασκήσει την προβλεπόμενη από τον Ν. 4239/2014 αίτηση για δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπέρβασης της εύλογης διάρκειας της δίκης. Η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η προσφυγή θα έπρεπε να απορριφθεί ως απαράδεκτη λόγω μη εξάντλησης των ένδικων μέσων σε εθνικό επίπεδο. Στο μέτρο που το ζήτημα αυτό συμπλέκεται με την αποτελεσματικότητα του ένδικου βοηθήματος του Ν. 4239/2014, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε επί της ένστασης της Κυβέρνησης στο πλαίσιο της κρίσης του επί της ουσίας.

Όσον αφορά την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 6, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η συνολική διάρκεια των 18 ετών, 9 μηνών και 18 ημερών σε δύο βαθμούς δικαιοδοσίας, ακόμη και αφαιρουμένων διαστημάτων καθυστέρησης που δεν μπορούν να επιρριφθούν στην Κυβέρνηση, περιλάμβανε πάντως μεγάλες καθυστερήσεις που πρέπει να επιρριφθούν στις εθνικές αρχές και όχι στην προσφεύγουσα.

Στο μέτρο που η προσφεύγουσα είχε «υποστηρίξιμη αξίωση» για παραβίαση του εύλογου χρόνου, το Δικαστήριο έκρινε ότι θα πρέπει να προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο ένδικο μέσο, το οποίο να είναι κατάλληλο, προσβάσιμο και αποτελεσματικό, σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει ήδη επεξεργαστεί η νομολογία του Δικαστηρίου. Αξιολογώντας το ένδικο βοήθημα του Ν. 4239/2014, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι αξιώσεις για δίκαιη ικανοποίηση έπρεπε να υποβάλλονται χωριστά σε κάθε βαθμό, γεγονός που δεν επέτρεπε στα εθνικά δικαστήρια να εφαρμόσουν τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ ιδίως όσον αφορά τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας. Επιπλέον, και η εθνική νομολογία την οποία επικαλέστηκε η Ελληνική Κυβέρνηση κατέδειξε ότι η εν γένει εθνική πρακτική δεν έχει αφομοιώσει επαρκώς τα κριτήρια που υιοθετεί η νομολογία του ΕΔΔΑ για τον προσδιορισμό της «εύλογης» διάρκειας (συμπεριφορά διαδίκων, διακύβευμα της υπόθεσης κ.α.), ενώ και τα επιδικαζόμενα ποσά ήταν συστηματικά χαμηλότερα από αυτά που θα είχε επιδικάσει, υπό όμοιες συνθήκες, το Δικαστήριο. Τα δε καθαρά ποσά που τελικώς θα λάμβαναν οι ενδιαφερόμενοι μειώνονταν

ακόμη περισσότερο εξαιτίας των εξόδων της διαδικασίας, τα οποία, τουλάχιστον εν μέρει, επωμίζονταν.

Ενόψει της κρίσης του για την αναποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014, το Δικαστήριο απέρριψε τη σχετική ένσταση της Κυβέρνησης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων και διαπίστωσε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ.

Παρατηρήσεις

Άννα Ζήση*

Ι. Γενικό πλαίσιο και καμπές της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της υπερβολικής διάρκειας της δίκης

Μια γενική εποπτεία της νομολογίας του ΕΔΔΑ σε σχέση με το ζήτημα της υπερβολικής διάρκειας της δίκης υπό το φως του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης μπορεί να αποτυπώσει τρεις διαδοχικές καμπές: πρώτο σταθμό αποτελούν οι αποφάσεις, κατά βάση πιλοτικές, της πρώτης δεκαετίας του 2000, με τις οποίες διαγιγνώσκεται το πρώτον ως συστημικό το πρόβλημα των υπερβολικών καθυστερήσεων στους επιμέρους κλάδους των εθνικών δικαιοδοσιών και της έλλειψης αποτελεσματικού ενδίκου βοηθήματος σε εθνικό επίπεδο, υποδεικνύοντας στο καθού κράτος τη λήψη γενικών μέτρων¹. Τα μέτρα αυτά σε ορισμένες περιπτώσεις αφορούν όχι μόνο τις υποθέσεις που θα αναφανούν στο μέλλον αλλά και αυτές που είναι ήδη εκκρεμείς ενώπιον του ΕΔΔΑ, οι οποίες «επαναπατρίζονται» για να κριθούν καταρχήν από τα εθνικά δικαστήρια².

Η δεύτερη καμπή είναι αυτή της «υποδοχής» από το Δικαστήριο των βημάτων συμμόρφωσης στα οποία προχώρησαν τα συμβαλλόμενα μέρη κατόπιν της προηγούμενης καταδικαστικής απόφασης. Αυτές οι αποφάσεις, όπου ουσιαστικά ελέγχεται η αποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος που έχει εισαχθεί στο μεταξύ σε εθνικό επίπεδο, έχουν γενικώς ως κοινό σημείο αναφοράς τον σεβασμό στο περιθώριο εκτίμησης που αναγνωρίζεται υπέρ των συμβαλλομένων μερών: ακόμη και όταν δεν έχει καθιερωθεί ακόμη δικαστική πρακτική ως προς την εφαρμογή των υιοθετηθέντων ενδίκων βοηθημάτων, το Δικαστήριο καταρχήν θεωρεί ότι δεν υπάρχει λόγος να πιστεύεται ότι αυτό δεν παρέχει προοπτικές ικανοποίησης του ενδιαφερομένου, εφόσον οι «προδιαγραφές» του δεν είναι εγγενώς προβληματικές. Με αυτό το σκεπτικό, τα υιοθετηθέντα ένδικα βοηθήματα κρίνονται ως αποτελεσματικά και οι υπό κρίση προσφυγές απορρίπτονται εξ αυτού του λόγου ως απαράδεκτες³ – ενίοτε με τη ρητή επιφύλαξη εκ μέρους του Δικαστηρίου ότι η θέση του ενδέχεται να αναθεωρηθεί στο μέλλον

* ΜΔΕ, Δικηγόρος, Επιστ. Συνεργάτης ΚΔΕΟΑ, Στέλεχος ΜΟΠΔΔΙΣ

¹ ΕΔΔΑ *Kudla κατά Πολωνίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 30210/96), ΕΔΔΑ 2000-XI, *Horvat κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 51585/99), ΕΔΔΑ 2001-VIII, *Lukenda κατά Σλοβενίας* (Προσφυγή Νο 23032/02), ΕΔΔΑ 2005-X, *Rumpf κατά Γερμανίας* (Προσφυγή Νο 46344/06), απόφαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010, *Dimitrov και Hatanov κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγές Νος 48059/06 και 2708/09), απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, *Finger κατά Βουλγαρίας* (Προσφυγή Νο 37346/05), απόφαση της 10ης Μαΐου 2011, *Ümmühan Kaplan κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 24240/07), απόφαση της 20ής Μαρτίου 2012.

² A BUYSE, Flying or Landing? The Pilot Judgment Procedure in the Changing European Human Rights Architecture, σε: O.M. Arnadottir / A. Buyse (eds), *Shifting Centres of Gravity in Human Rights Protection: Rethinking Relations between the ECHR, EU and National Legal Orders*, Routledge, 2016, σσ. 101-102, I. ΔΕΛΛΗΣ, Η Διοικητική Δικαιοσύνη σε αναζήτηση ταχύτητας – Ανατρέποντας το μύθο της «ωραίας κοιμωμένης», εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2013, σ. 234, υποσημ. 34.

³ ΕΔΔΑ *Slaviček κατά Κροατίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 20862/02), ΕΔΔΑ 2002-VII, *Grzinčič κατά Σλοβενίας* (Προσφυγή Νο 26867/02), απόφαση της 3ης Μαΐου 2007, παρ. 84, *Taron κατά Γερμανίας*, (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 53126/07), απόφαση της 29ης Μαΐου 2012, *Garcia Cancio κατά Γερμανίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 19488/09), απόφαση της 29ης Μαΐου 2012, παρ. 45-50, *Valcheva και Abrashev κατά Βουλγαρίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγές Νος 6194/11 και 34887/11), απόφαση της 18ης Ιουνίου 2013, *Balakchiev και άλλοι κατά Βουλγαρίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 65187/10), απόφαση της 18ης Ιουνίου 2013, *Müdü Turgut και λοιποί κατά Τουρκίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 4860/09), απόφαση της 26ης Μαρτίου 2013, *Demiroğlu και λοιποί κατά Τουρκίας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 56125/10), απόφαση της 4ης Ιουνίου 2013.

ανάλογα, ιδίως, με την καθιερωθείσα στο μεταξύ εθνική πρακτική⁴. Η τρίτη καμπή συνίσταται επί της ουσίας στις αποφάσεις όπου το Δικαστήριο επανέρχεται στην παραπάνω επιφύλαξη του: είναι το ένδικο βοήθημα πράγματι αποτελεσματικό, όχι μόνο σε αφηρημένο επίπεδο, αλλά ιδίως όπως προκύπτει από τη δικαστική πρακτική στο πλαίσιο της εφαρμογής του; Σε αυτό το πλαίσιο, η προηγούμενη θέση του υπέρ της αποτελεσματικότητας του υπό κρίση ενδίκου βοηθήματος ενίοτε ανατρέπεται⁵.

Στο ελληνικό παράδειγμα, τις πιλοτικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ στις υποθέσεις *Αθανασίου, Μιχελιουδάκης και Γλύκατζη* για την υπερβολική διάρκεια της δίκης στις διοικητικές, ποινικές και αστικές υποθέσεις, αντίστοιχα⁶, ακολούθησε η υιοθέτηση των Ν. 4055/2012 και 4239/2014, στο πλαίσιο των οποίων θεσμοθετήθηκε ειδικό ένδικο βοήθημα για τη δίκαιη ικανοποίηση λόγω υπερβολικής διάρκειας της δίκης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων και ενώπιον των αστικών και ποινικών δικαστηρίων και του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αντιστοίχως. Με τις αποφάσεις του στις υποθέσεις *Ξυνός και Τεχνική Ολυμπιακή*, το ΕΔΔΑ εξέτασε τα ένδικα βοηθήματα των Ν. 4239/2014 και 4055/2012, αντιστοίχως⁷, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένδικα βοηθήματα που, παρά τις τυχόν ενστάσεις για τη συμβατότητα ορισμένων πτυχών τους με τη νομολογία του ΕΔΔΑ⁸, είναι γενικώς αποτελεσματικά κατά την έννοια του άρθρου 13 και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να εξαντλούνται για το παραδεκτό της προσφυγής ενώπιον του Δικαστηρίου, με την επιφύλαξη του να αναθεωρήσει τυχόν τη θέση του υπό το φως και της εφαρμογής της νομοθεσίας στην πράξη⁹. Το Δικαστήριο επανέρχεται σε αυτή την επιφύλαξη, ειδικώς όσον αφορά τις αστικές υποθέσεις, με την απόφασή του στην υπόθεση *Βερβελέ*.

Πριν την ανάπτυξη των προβληματικών που συνάπτονται με τη συγκεκριμένη απόφαση, μπορεί να εξαχθεί ένα ενδιάμεσο συμπέρασμα: η προβληματική της «επιγενόμενης» αναποτελεσματικότητας ενός ενδίκου βοηθήματος που είχε καταρχήν επικυρωθεί ως αποτελεσματικό δοκιμάζει μάλλον την αποτελεσματικότητα του ίδιου του παραπάνω μοτίβου των τριών «καμπών». Ουσιαστικά, η συνήθης πρακτική του ΕΔΔΑ να καταφάσκει την αποτελεσματικότητα νεοεισαχθέντων ενδίκων βοηθημάτων, χωρίς να δει δείγματα πρακτικής εφαρμογής τους, είναι μεν φιλική προς την αρχή της επικουρικότητας, πλην όμως ενδεχομένως οδηγεί τα ενδιαφερόμενα κράτη σε επανάπαυση. Εφόσον συντρέξει τέτοια περίπτωση, πολύτιμος χρόνος χάνεται μέχρι να κριθεί εκ νέου η αποτελεσματικότητα των ενδίκων βοηθημάτων υπό το φως πλέον και της υπάρχουσας πρακτικής. Μεγαλύτερα εχέγγυα παρέχει, υπό αυτή την έννοια, η πιο πρόσφατη πρακτική του ΕΔΔΑ να αξιολογεί την υπάρχουσα εθνική πρακτική ήδη από το πρώτο «τεστ» αποτελεσματικότητας ενός νεοεισαχθέντος ενδίκου βοηθήματος¹⁰.

II. Η επιγενόμενη αναποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014

Ενδιαφέρον και ουσιώδες στοιχείο της υπόθεσης, όπως τέθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου, είναι το γεγονός ότι η προσφεύγουσα προσέφυγε ευθέως ενώπιον του ΕΔΔΑ χωρίς να κάνει χρήση

⁴ Βλ., ενδεικτικά, *Taron*, ό.π., παρ. 45.

⁵ ΕΔΔΑ *Rutkowski και λοιποί κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 72287/10 κ.α.), απόφαση της 7ης Ιουλίου 2015, παρ. 172-186, *Kirinčić και λοιποί κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 31386/17), απόφαση της 30ής Ιουλίου 2020, παρ. 103-117.

⁶ ΕΔΔΑ *Βασίλειος Αθανασίου και λοιποί κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 50973/08), απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2010, *Μιχελιουδάκης κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 54447/10), απόφαση της 3ης Απριλίου 2012, *Γλυκάντζη κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 40150/09), απόφαση της 30ής Οκτωβρίου 2012.

⁷ ΕΔΔΑ *Ξυνός κατά Ελλάδας* (Προσφυγή Νο 30226/09), απόφαση της 9ης Οκτωβρίου 2014, *Τεχνική Ολυμπιακή Α.Ε. κατά Ελλάδας* (απόφαση επί του παραδεκτού) (Προσφυγή Νο 40547/10), απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2013.

⁸ *Τεχνική Ολυμπιακή*, ό.π., παρ. 45: «... το Δικαστήριο θεωρεί ότι θα ήταν ευκολότερο να χρησιμοποιηθεί το μέτρο αποκατάστασης εάν το εσωτερικό δίκαιο επέτρεπε στα άτομα να αμφισβητήσουν τη διάρκεια της συνολικής διαδικασίας, η οποία, ανάλογα με το είδος της υπόθεσης, μπορεί να περιλαμβάνει διάφορα επίπεδα δικαιοδοσίας», *Ξυνός*, ό.π., παρ. 43 με παραπομπή στο ίδιο σκεπτικό.

⁹ *Ξυνός*, ό.π., παρ. 49, *Τεχνική Ολυμπιακή*, ό.π., παρ. 49.

¹⁰ ΕΔΔΑ *Bara και Kola κατά Αλβανίας* (Προσφυγές Νος 43391/18 και 17766/19), απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2021.

του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 ώστε να προσφύγει κατόπιν ενώπιον του ΕΔΔΑ, παραπονούμενη λ.χ. ότι δεν αναγνωρίστηκε η υπέρβαση της εύλογης διάρκειας, ή ότι, παρότι αναγνωρίστηκε, δεν της επιδικάστηκε επαρκής αποζημίωση ή αυτή *de facto* συρρικνώθηκε εξαιτίας των δικαστικών εξόδων που επωμίστηκε παράλληλα. Ως εκ τούτου, η κρίση του Δικαστηρίου δεν βασίστηκε στο πώς εφαρμόστηκε ο Ν. 4239/2014 στην περίπτωση της προσφεύγουσας (εφόσον πρακτικώς δεν εφαρμόστηκε), αλλά στη γενική πρακτική όσον αφορά την εφαρμογή του, όπως αντλήθηκε από τη νομολογία που επικαλέστηκε, όχι η προσφεύγουσα, αλλά η καθού Ελληνική Κυβέρνηση.

Δικονομικά, το παραπάνω σχήμα είναι απόρροια του κανόνα κατανομής του βάρους απόδειξης όσον αφορά το ζήτημα της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων βοηθημάτων για το παραδεκτό της ατομικής προσφυγής. Κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν η καθής Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι δεν έχουν εξαντληθεί ως όφειλαν τα εθνικά ένδικα μέσα, φέρει το βάρος να αποδείξει ότι ο προσφεύγων δεν έχει χρησιμοποιήσει ένα ένδικο μέσο που ήταν διαθέσιμο και αποτελεσματικό¹¹. Ειδικώς σε υποθέσεις που αφορούν την εύλογη διάρκεια της δίκης, διευκρινίζεται ότι το βάρος απόδειξης παραμένει στην Κυβέρνηση και σε περίπτωση που τα υπό κρίση ένδικα βοηθήματα έχουν κριθεί καταρχήν ως αποτελεσματικά, όταν συντρέχει τυχόν λόγος, το Δικαστήριο να αναθεωρήσει την προηγούμενη θέση του¹².

Ανταποκρινόμενη σε αυτό το βάρος, η Κυβέρνηση εισέφερε τουλάχιστον 300 αποφάσεις πολιτικών δικαστηρίων των Αθηνών επί αιτήσεων για δίκαιη ικανοποίηση, εκδοθείσες από τον χρόνο θέσης σε ισχύ του Ν. 4239/2014 μέχρι το 2022. Τις αποφάσεις αυτές εξέτασε ενδελεχώς η απόφαση του ΕΔΔΑ, ακολουθώντας τη μεθοδολογία της ταξινόμησής τους σε κατηγορίες (απορριπτικές, αφενός, και δεκτές ή εν μέρει δεκτές, αφετέρου¹³). Ως προς τις μεν απορριπτικές, η κρίση του ΕΔΔΑ εστιάζει σε σοβαρές αποκλίσεις τους όχι μόνο από τα ουσιαστικά κριτήρια της νομολογίας του για την αξιολόγηση του εύλογου ή μη της εκάστοτε διάρκειας¹⁴, αλλά και από τους βασικούς κανόνες για την οριοθέτηση του κρίσιμου χρονικού διαστήματος (*dies a quo* και *dies ad quem*¹⁵).

Ως προς τις δεκτές, εστιάζει στον καθορισμό του ύψους της επιδικαζόμενης αποζημίωσης και στο εύλογο αυτού ενόψει του αντίστοιχου ποσού που θα επιδίκαζε το ΕΔΔΑ υπό όμοιες συνθήκες αλλά και των εν γένει εξόδων της διαδικασίας, που *de facto* απομειώνουν την πραγματική αξία της δίκαιης ικανοποίησης¹⁶. Η κρίση του Δικαστηρίου ως προς αυτό το σκέλος είναι εξαιρετικά τεκμηριωμένη στη βάση μετρήσιμων, αντικειμενικών δεδομένων: πρώτον, σε σχέση με το ζήτημα της απομείωσης της πραγματικής αξίας της επιδικαζόμενης αποζημίωσης εξαιτίας των δικαστικών εξόδων, το ΕΔΔΑ δεν βασίζεται στις αντικρουόμενες ως προς το ζήτημα θέσεις των μερών, αλλά ανατρέχει στις διατάξεις του Κώδικα Δικηγόρων και υπολογίζει τα προβλεπόμενα ενόψει αυτών ελάχιστα έξοδα ανά βαθμό δικαιοδοσίας. Δεύτερον, σε σχέση με το ύψος των επιδικαζόμενων ποσών, η εξέταση εάν αυτό είναι όχι απλά χαμηλότερο από αυτό που θα επιδίκαζε το ΕΔΔΑ, αλλά «παράλογο» χαμηλότερο¹⁷, βασίζεται στη στατιστική ανάλυση των νομολογιακών παραδειγμάτων που αξιολογήθηκαν. Σε αυτό το πλαίσιο, διαπιστώνεται ότι η επιδίκαση παράλογο χαμηλών ποσών παρατηρείται σε στατιστικά αξιόλογο αριθμό αποφάσεων – και επομένως ικανό μάλλον να διαμορφώσει την εικόνα παγίωσης σχετικής κακής πρακτικής¹⁸. Ως προς τη δε πρακτική να διαπιστώνεται μεν υπέρβαση

¹¹. Βλ., ενδεικτικά, ΕΔΔΑ *Molla Sali κατά Ελλάδας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 20452/14), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018, παρ. 89.

¹². *Grzinčič*, ό.π., παρ. 108, Ξυνός, ό.π., παρ. 49.

¹³. Παρ. 25-28 και 22-24 της απόφασης του ΕΔΔΑ, αντιστοίχως.

¹⁴. Παρ. 64-72.

¹⁵. Βλ., αναλυτικά, Π. ΑΣΗΜΑΚΗ, σε: Λ.-Α. Σισυλιάνος (επιμ.), *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 3η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2025, σσ. 370-372, Ι. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π.

¹⁶. Παρ. 74-79.

¹⁷. ΕΔΔΑ *Cocchiarella κατά Ιταλίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 64886/01), απόφαση της 29ης Μαρτίου 2006, παρ. 105.

¹⁸. Παρ. 78.

της εύλογης διάρκειας της δίκης πλην όμως να μην επιδικάζεται αποζημίωση με το σκεπτικό ότι η διαπίστωση της παραβίασης καθεαυτή συνιστά επαρκή ικανοποίηση του θιγόμενου, το ΕΔΔΑ δεν την κατακρίνει ως καθεαυτή προβληματική. Επισημαίνεται, πάντως, πως η περίπτωση αυτή προέκυψε εν προκειμένω σε μικρό μέρος του νομολογιακού δείγματος¹⁹.

Στο πλαίσιο της συνολικής αξιολόγησης του ως άνω πλούσιου υλικού, η τελική κρίση του ΕΔΔΑ περί αναποτελεσματικότητας του ενδίκου βοηθήματος του Ν. 4239/2014 εδράζεται σε δύο διακριτούς πόλους: ο πρώτος πόλος συνίσταται στο συμπέρασμα ότι η νομολογία που προσκομίσθηκε από την Κυβέρνηση κατέδειξε ότι η εν γένει εθνική πρακτική δεν έχει αφομοιώσει επαρκώς τα σχετικά κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ είτε ως προς τον προσδιορισμό της «εύλογης» διάρκειας είτε ως προς τον υπολογισμό της «δίκαιης» ικανοποίησης. Κατά το σκέλος αυτό, οι αναλυτικές, «αξιολογικές» της εθνικής νομολογίας κρίσεις του Δικαστηρίου μπορούν ήδη να αναχθούν σε χρήσιμο οδηγό «καλών και κακών πρακτικών» για τα εθνικά δικαστήρια με σκοπό την περαιτέρω αφομοίωση των κριτηρίων που έχουν ήδη αναπτυχθεί εξαντλητικά και περιπτωσιολογικά στο πλαίσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ (πολυπλοκότητα της υπόθεσης, δικονομική συμπεριφορά των διαδίκων, διακύβευμα της υπόθεσης)²⁰.

Ο δεύτερος πόλος, όμως, δεν συνάπτεται με την υπάρχουσα δικαστική πρακτική (ούτως ώστε μόνο η μεταστροφή αυτής να επαρκεί για τη σύμπλευση με τις απαιτήσεις του ΕΔΔΑ), αλλά με την ίδια τη διαμόρφωση του ενδίκου βοηθήματος σε νομοθετικό επίπεδο, και ειδικώς με την πρόβλεψη ότι το ένδικο βοήθημα ασκείται ανά βαθμό δικαιοδοσίας και όχι για τη συνολική διάρκεια της υπόθεσης. Ως προς το ζήτημα της διάσπασης ανά βαθμό δικαιοδοσίας, παρότι είχε διατυπωθεί σχετική επιφύλαξη στις αποφάσεις *Τεχνική Ολυμπιακή* και *Ξυνός*, είχε γίνει δεκτή, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης, η δικαιολόγηση της Ελληνικής Κυβέρνησης ότι εξυπηρετεί την αρχή του επίκαιρου της δικαστικής προστασίας έναντι του κινδύνου κατάκλυσης των δικαστηρίων (κατά βάση του τελευταίου βαθμού) με περιττές προσφυγές. Ωστόσο, η σκέψη που τότε είχε διατυπωθεί ως απλή επιφύλαξη έτυχε κατόπιν συστηματικής επεξεργασίας από τη μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ²¹. Υπό το φως αυτής, η πρακτική της διάσπασης ανά βαθμό δικαιοδοσίας είναι καθεαυτή ασυμβίβαστη με τις απαιτήσεις της Σύμβασης για ένα αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα στο μέτρο που δεν επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια να αξιολογήσουν τη συνολική διάρκεια της διαδικασίας, που συνιστά ένα από τα κριτήρια που θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη.

III. Συμπεράσματα

Η παραπάνω διάκριση των δύο πόλων έχει σημασία όχι μόνο χάριν θεωρητικής ταξινόμησης αλλά ιδίως όσον αφορά την εμβέλεια της κρίσης του Δικαστηρίου από τη σκοπιά της συμμόρφωσης σε αυτή. Εάν η παραβίαση θεμελιωνόταν μόνο στον πρώτο πόλο, η γενική καταλληλότητα και δυναμική αποτελεσματικότητα του εθνικού ενδίκου βοηθήματος δεν θα θιγόταν. Θα ήταν επαρκής για τη συμμόρφωση με την απόφαση του Δικαστηρίου η ευθυγράμμιση της νομολογίας των πολιτικών δικαστηρίων με τα κριτήρια της νομολογίας του ΕΔΔΑ, χωρίς περαιτέρω δομικές (νομοθετικές) επεμβάσεις στη διαμόρφωση της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση του Ν. 4239/2014. Περαιτέρω, κανένα συμπέρασμα δεν θα μπορούσε να συναχθεί άμεσα για την αποτελεσματικότητα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση στους κόλπους της διοικητικής δικαιοσύνης, με τη λογική ότι η εκεί ισχύουσα πρακτική δεν ελέγχθηκε από το ΕΔΔΑ ώστε να προκύπτει οποιαδήποτε ασυμβατότητα με τα πορίσματα της νομολογίας του.

¹⁹. Παρ. 74, 23. Για την εντατικοποίηση αυτής της πρακτικής στη νομολογία του Ελεγκτικού Συνεδρίου, βλ. Ε. ΚΑΤΣΟΥΡΑ, σε: Ε.Ε. Κουλουμπίνη (επιμ.), Το Ελεγκτικό Συνέδριο στο σύγχρονο δημοσιονομικό περιβάλλον, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2023, σσ. 415-417.

²⁰. Βλ. αναλυτικά Π. ΑΣΗΜΑΚΗ, σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), ό.π., σσ. 365-370, Ι. ΔΕΛΛΗΣ, ό.π., σσ. 262-272.

²¹. ΕΔΔΑ *Rutkowski και λοιποί κατά Πολωνίας* (Προσφυγή Νο 72287/10 κ.α.), απόφαση της 7ης Ιουλίου 2015, παρ. 181, *Kirinčić και λοιποί κατά Κροατίας* (Προσφυγή Νο 31386/17), απόφαση της 30ής Ιουλίου 2020, παρ. 110, *Altius Insurance LTD κατά Κύπρου* (Προσφυγή Νο 41151/20), απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2023, παρ. 79.

Εξαιτίας όμως του δεύτερου πόλου της κρίσης του Δικαστηρίου, δηλαδή της διαπίστωσης ότι η διάσπαση των διαδικασιών δίκαιης ικανοποίησης ανά βαθμό δικαιοδοσίας υπονομεύει την αποτελεσματικότητα του ενδίκου βοηθήματος, είναι αναγκαίο να συναχθούν δύο συμπεράσματα: πρώτον, ότι η πλήρης συμμόρφωση στην απόφαση του Δικαστηρίου αναπόφευκτα προϋποθέτει την επέμβαση του νομοθέτη στο υπάρχον πλαίσιο του Ν. 4239/2014 προς την κατεύθυνση, αφενός, της αναθεώρησης των απαιτούμενων δικαστικών εξόδων και, αφετέρου, κυρίως, της καθιέρωσης είτε ενιαίας διαδικασίας για τη συνολική διάρκεια της δίκης είτε διαδικασίας που να επιτρέπει πάντως τη λήψη υπόψη, πέραν της διάρκειας εκδίκασης ανά βαθμό, και της συνολικής διάρκειας. Δεύτερον, η απαιτούμενη αυτή νομοθετική επέμβαση δεν μπορεί να περιοριστεί στα στενά όρια του Ν. 4239/2014. Τα δομικά προβλήματα της διάσπασης των διαδικασιών και της απομείωσης της επιδικαζόμενης δίκαιης ικανοποίησης εξαιτίας των δικαστικών εξόδων επενεργούν κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο στην αποτελεσματικότητα της αίτησης για δίκαιη ικανοποίηση ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων στο πλαίσιο του Ν. 4055/2012. Παρότι δεν υφίσταται κατά το μέρος αυτό υποχρέωση συμμόρφωσης απορρέουσα από δεδουλευμένο με τη στενή του έννοια, το ερμηνευτικό δεδουλευμένο (*res interpretata*) της κρίσης του ΕΔΔΑ βρίσκει ευθέως πρόσφορο έδαφος εν προκειμένω²². Θα ήταν άλλωστε, σε κάθε περίπτωση, θετικό η συμμόρφωση του νομοθέτη να μην περιοριστεί στην απλή επιδιόρθωση των διαγνωσθέντων προβληματικών σημείων του αποκαταστατικού ενδίκου βοηθήματος, με την ενίσχυση και του σκέλους της πρόληψης²³, που αναγνωρίζεται και από το Δικαστήριο ως το πλέον αποτελεσματικό, στο πρότυπο συστημάτων που συνδυάζουν ένδικα βοηθήματα και των δύο ειδών (προληπτικό και αποκαταστατικό)²⁴.

Η δε αναγκαία επέμβαση του νομοθέτη θα πρέπει να είναι εκτός από αποτελεσματική και άμεση, διότι, για όσο διάστημα το διαθέσιμο σε εθνικό επίπεδο ένδικο βοήθημα παραμένει αναποτελεσματικό, δεν υφίσταται εθνικό ένδικο μέσο που θα πρέπει να εξαντλείται για την άσκηση παραδεκτής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ. Συνεπώς, αυτή είναι πλέον «ελεύθερη», και με την προθεσμία της να εκκινεί από την ολοκλήρωση της εκδίκασης στο σύνολο των βαθμών δικαιοδοσίας που έχει διαδράμει η υπόθεση²⁵.

²². Κ. ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ, Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη – Οι ελληνικές δυσχέρειες προσαρμογής στην ευρωπαϊκή δημόσια τάξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εκδ. Σάκουλα, 2001, σσ. 400-403, Τ. ΖΟΛΩΤΑΣ, Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και το δεδουλευμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, ΕφημΔΔ, 2010, σσ. 102-113.

²³. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ένα προληπτικό ένδικο μέσο είναι αποτελεσματικό στο μέτρο που η χρήση του επάγει την επιτάχυνση της έκδοσης απόφασης από το αρμόδιο δικαστήριο (βλ. επόμ. υποσημ.). Οι αιτήσεις προτίμησης και επιτάχυνσης της δίκης που προβλέπονται στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης έχει κριθεί ότι δεν αποτελούν τέτοια περίπτωση στο μέτρο που η αποδοχή τους υπόκειται, σε ορισμένο τουλάχιστον βαθμό, σε διακριτική ευχέρεια του δικαστή ο οποίος τις εξετάζει. Βλ. και ΕΔΔΑ *Τζιοβάνης και λοιποί κατά Ελλάδα*ς (Προσφυγή Νο 27462/09), απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2017, παρ. 56.

²⁴. ΕΔΔΑ *Scordino κατά Ιταλίας* (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) (Προσφυγή Νο 36813/97), απόφαση της 29ης Μαρτίου 2006, παρ. 183-186, *Cocchiarella κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 74-77.

²⁵. Δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με το σύνολο των διαθέσιμων βαθμών δικαιοδοσίας: ένας διάδικος που μπορεί να επιλέξει να μην εφεσιβάλει μια πρωτόδικη απόφαση υποκείμενη σε έφεση δεν στερείται εξ αυτού το δικαίωμα να παραπονεθεί για την υπέρβαση της εύλογης διάρκειας της δίκης ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Δεν υφίσταται υπό αυτή την έννοια υποχρέωση εξάντλησης των ενδίκων μέσων.